

DANISH INSTITUTE FOR INTERNATIONAL STUDIES
STRANDGADE 56 • 1401 Copenhagen K
+45 32 69 87 87 • diis@diis.dk • www.diis.dk

DIIS Brief

Voldelig radikalisering i Europa: Hvad vi ved og ikke ved

Anja Dalgaard-Nielsen og Jon A. Olsen

September 2007

Denne publikation indgår i DIIS's studier i terrorisme og terrorbekæmpelse, som er finansieret via af en forskningsbevilling indeholdt i Regeringens handlingsplan for terrorbekæmpelse fra november 2005

1. Introduktion

Hvorfor bliver nogle, tilsyneladende velintegrerede, unge europæere tiltrukket af voldeligt radikal islamisme? Hvorfor vælger nogle at sætte handling bag ordene i deres støtte eller medvirken til terrorisme? Og hvorfor vælger andre, udsat for de samme politiske, ideologiske og socioøkonomiske påvirkninger, at handle anderledes? Hvornår, hvorfor og hvordan radikalisere unge, der er opvokset i et vestligt demokrati, i en sådan grad, at de bliver villige til at udøve, eller direkte støtte vold mod civile medborgere, og hvad kan man stille op imod det?

Det har i høj grad været diskuteret i både den offentlige og den akademiske debat, og der ses i øjeblikket en voksende interesse fra forskere i at arbejde med problemstillingen. Alligevel er der fortsat mangel på empirisk baseret forskning, og dermed også sikker viden om, hvad der får en ung europæisk mand til at vende sig mod sit hjemland med voldelige midler.

Med den radikale islam og dens sammenhæng med voldeligt radikale islamisme, som den kommer til udtryk i Europa i dag, som fokus, vil dette brief redegøre for, hvad vi indtil nu ved om voldelig radikaliseringsproces, og pege på huller og mangler i den eksisterende viden.

Selvom en del af radikaliseringsprocessen for unge europæere muligvis foregår i udlandet, peger den seneste forskning og de seneste begivenheder og anholdelser på, at der i stigende grad foregår radikaliseringsprocesser i Europa, at udviklingen ses blandt stadig yngre borgere, der ikke har tilbragt længere tid i de traditionelle konfliktzoner i Mellemøsten, Afghanistan eller lignende, og at det er en udvikling der ofte foregår over meget kort tid. Dette er især interessant, fordi det udfordrer tidligere forestillinger om radikaliseringsprocessen som resultat af hjernevask i lukkede afsides lejre, reaktioner på manglende muligheder for politisk indflydelse, eller som reaktioner på dyb fattigdom.

2. Hvad ved vi?

Siden 11. september 2001 er skrevet tusindvis af sider i et utal af værker, der alle forsøger at besvare radikaliseringsgæder. Indtil nu ser det ud til, at der inden for den eksisterende forskning er tre primære retninger, som det vil være frugtbart at arbejde videre med. Den første af disse er den sociologiske, som fortæller os noget om de bagvedliggende socioøkonomiske motiver og om radikaliseringsprocessen som en søgen efter identitet. Den

anden retning tager sit udgangspunkt i "Social Movement Theory", som primært kan fortælle os noget gruppens betydning for om et individ bliver radikaliseret i en voldelig retning eller ej. Den tredje retning har vi valgt at kalde den empiridrevne, fordi den tager afsæt i den empiri der findes omkring de sidste års europæiske terrorplots og -handling, uden at have en overordnet teori som udgangspunkt.

2a: Identitet og marginalisering som forklaring

Når en stor del af radikaliseringsprocessen foregår i europæiske demokratier, bliver vi nødt til at spørge os selv, hvorfor den voldelige radikale islamisme kan virke attraktiv for unge tilsyneladende velintegrerede middelklasseeuropæere med uddannelse, arbejde og adgang til det parlamentariske system. Dette beskæftiger sociologerne Gilles Kepel, Farhad Khosrokhavar og Olivier Roy sig med.

Ifølge dem vokser den voldelige radikalisering ud af de særlige udfordringer, som en ny generation af europæiske muslimer oplever. De forsøger at skabe en identitet, der inkluderer både deres vestlige tilhørsforhold, og deres muslimske anderledeshed. En søgen efter grundlæggende værdier og faste standpunkter i en globaliseret og værdirelativistisk verden, er et vilkår for en stor del af befolkningen i vesten generelt. Men særligt for anden og tredjegerationsindvandrere er denne søgen vigtig, fordi de samtidig ikke føler, at de er en del af den virkelighed deres forældre lever i, og som de selv er opdraget i. På samme tid føler denne gruppe unge sig udsat for racisme, diskrimination og generel forskelsbehandling, hvilket efterlader dem i en dobbeltmarginaliseret rolle. De føler sig hverken anerkendt og forstået af deres forældres nationalt definerede "oprindelige" kultur, eller af den vestlige verden som de er vokset op i, har gået i skole i, og gennem arbejde og medborgerskab skal bidrage til opretholdelsen af.

For denne gruppe af dobbeltmarginaliserede unge, kan den radikale islamisme tilbyde et alternativ til medborgerskab, idet den udstyrer de unge med en samlet pakke af meninger og holdninger, en retfærdig sag at kæmpe for, og et sprog hvormed de kan italesætte den samfundskritik, de ellers ofte har svært ved at sætte ord på. Med andre ord, tilbyder den radikale islamisme disse unge en identitet og et fællesskab, hvormed de både kan adskille sig fra deres forældre og det omkringliggende samfund, og i stedet få et nyt tilhørsforhold, baseret på faste værdier.

For det enkelte individ, der føler sig udstødt og marginaliseret, giver denne nye identitet yderligere mulighed for at se deres situation som et eget valg, truffet i foragt for det vestlige samfund på den ene side, og forældrenes islamfortolkning på den anden. Individet opfatter sig selv som midt i en stærkt fjendtlig omverden, der kan bruges til at forklare dets udstødelse eller manglende succes. Som erstatning for det nationale fællesskab stilles et tilhørsforhold til den globale "umma", og det enkelte individ bindes på den måde sammen

med muslimer over hele verden. Dette kan af islamistiske ideologer bruges til at skabe en følelse af krænkelse på tværs af nationale skel. Således kan billeder af undertrykte eller lidende muslimer i Israel eller Irak, være med til at styrke eksempelvis danske muslimers følelse af at være blevet krænket eller af at befinde sig midt i fjendeland. På samme måde kan også terrorbekæmpelsestiltag, med øget overvågning og fokus på bestemte religiøse minoriteter, bruges til at øge følelsen af udstødelse og krænkelse blandt denne gruppe. Den umiddelbare svaghed ved denne tilgang til problemstillingen er, at der mangler empirisk baserede undersøgelser der kan bekræfte den. Denne forklaringsmodel stemmer dog overens med anden empirisk baseret forskning indenfor eksempelvis kriminalitet eller identitetsdannelse blandt unge i samme socioøkonomiske situation, hvilket umiddelbart gør den troværdig. Men den mangler samtidig at give et rimeligt svar på, hvorfor langt de fleste unge i samme socioøkonomiske situation, udsat for samme påvirkninger, ikke går i samme retning. Denne tilgang giver med andre ord ikke nogen forklaring på, hvad der adskiller de få, der bliver terrorister, fra de mange, der ikke gør.

2b: Fællesskab og venskab som forklaring

De spørgsmål som ovenstående forskere lader ubesvarede, forsøger forskningen med udgangspunkt i Social Movement Theory at besvare. Grundtanken i denne forskning er, at radikaliseringen opstår i sociale interaktioner i lukkede grupper. Om et individ radikaliserer eller ej, er hovedsageligt et spørgsmål om hvem han kender og hvilke sociale relationer han indgår. Quintan Wiktorowicz, der ud fra dette tankesæt har gennemført en større spørgeskemaundersøgelse blandt radikale islamister i London, har konstrueret en model for radikaliseringsprocessen. Denne indeholder fire punkter;

1: individet oplever en krise. Dette kan være en oplevelse af at blive diskrimineret eller undertrykt, men kan også være en personlig krise såsom en skilsmisse, en afskedigelse eller lignende. Denne krise skaber en "kognitiv åbning", der gør individet kritisk overfor den verden det lever i, og åben overfor nye samfundsfortolkninger. 2: Dette kan for nogle føre til en religiøs søgen efter mening. 3: Bindningen til en bestemt ideologi opstår, når individet møder en sådan, der er i stand til at modsvare og sætte ord på de spørgsmål og den samfundskritik, som individet føler, bevidst eller ubevidst. Efterhånden som individet og gruppen tilbringer tid sammen, forekommer ideologien stadig mere sand, og individet bliver hele tiden bekræftet i, at han eller hun nu har fundet det endegyldige svar. 4: Når individet fuldt ud har accepteret ideologien, og bliver regnet som en del af gruppen, begynder en mere intensiv socialisering. Denne finder ofte sted i små lukkede grupper eller i lange samtaler på tomandshånd. På dette tidspunkt af forløbet, vil individet få en oplevelse af, at ideologien ikke alene repræsenterer sandheden, men at individet selv er forpligtet på at spille en aktiv rolle i virkeliggørelsen af ideologiens idealsamfund.

Marc Sageman fokuserer ligesom Wiktorowicz på gruppen som forklaring på den voldelige radikaliseringsproces. Efter at have gennemgået 172 individuelle eksempler på voldelige islamister, afviser han den klassiske sociologiske sammenhæng mellem socioøkonomisk marginalisering og radikal islamisme, og peger i stedet på tætte sociale bånd og socialisering. Sageman pointerer yderligere, at der tilsyneladende ikke findes eksempler på topstyrede rekrutteringsforsøg af radikale unge til voldelig "jihad". Derimod tager de unge selv kontakt til en person, som de vurderer kan hjælpe dem med at få kontakt til organisationer som al-Qaeda, eller med på anden vis at realisere deres planer. Dette sker efter de selv er kommet frem til, at vold er den eneste løsning på deres problem. Voldelige radikaliseringsprocesser skal i dette lys ses, som gradvise retoriske eskaleringer blandt nære venner i lukkede grupper, der deler et radikalt verdenssyn, og som gradvist fører til en accept af brugen af vold og en fælles forståelse af at vold er den eneste løsning. Først på det tidspunkt, hvor en sådan fælles forståelse er nået, rækker gruppens medlemmer ud til organisationer eller personer der kan hjælpe dem videre i deres kamp.

Wiktorowicz' og Sageman' studier understreger vigtigheden af at se på gruppeprocesser, og giver et empirisk understøttet grundlag for, at sociale processer og gruppedynamik i højere grad end psykologisk profilering og socioøkonomisk marginalisering, kan hjælpe os til at finde svar på vores spørgsmål.

Denne forklaringsmodel efterlader os dog med det åbne spørgsmål, om det betyder at alle mennesker, der havner i en bestemt social kontekst, kan udvikle sig til voldelige radikalister.

2c: lederskab som forklaring

Den norske forsker Petter Nesser forsøger at løse problemet, ved at gå en helt anden retning end de to ovenfor beskrevne tilgange. I stedet for at analysere ud fra et bestemt teoretisk udgangspunkt, tager han afsæt i den empiri der findes omkring de sidste års europæiske terrorplots og -handlinger, og forsøger at finde mønstre og lighedspunkter. Nessers arbejde illustrerer den store mangfoldighed der er i persontyper, profiler og motiver bag de seneste års europæiske terrorgrupper. Der er sat et væld af lokale, internationale og globale problemstillinger i spil for de unge radikale islamister. I nogle tilfælde lægges der vægt på europæiske problemer, andre gange på nationale, andre gange igen på forhold i personens oprindelige hjemland, eller den oplevede globale konflikt mellem "vesten og muslimer". I den senere tid har der dog været en stigende tendens til, at ideen om den globale ummah som under konstant belejring og angreb af de vestlige magter, bruges som begrundelse.

Ud fra sin gennemgang af den tilgængelige empiri, tegner Nesser et billede af fire forskellige typer, der ofte ses som implicerede i terrorgrupper: 1: Entreprenøren eller lederen. En ofte karismatisk idealist, med en aktivistisk verdensopfattelse. 2: Protegeen. En ofte intelligent og

uddannet person, der beundrer lederen, og deler han aktivisme. 3: Den utilpassede. En person med en problematisk, ofte kriminel eller stofafhængig, baggrund. 4: Eventyreren. Er med i gruppen på grund af venskab eller familieband til en eller flere af de andre, og ser det som en mulighed for spændende oplevelser. Hver af disse fire typer er drevet af forskellige motiver.

I forhold til rekruttering, er Nesser enig med Sageman i, at der ikke finder en klassisk topstyret rekruttering sted. I stedet argumenterer Nesser for, at der forekommer en horisontal rekruttering, hvor entreprenøren og protegeen sammen rekrutterer blandt venner, familie og i lokalmiljøet. I dette perspektiv bliver entreprenøren således den helt åbenlyse nøgleperson i forhold til at forklare og forhindre voldelig radikalisme.

Det overordnede problem med Petter Nessers forskning er, at han mangler dybere empiri i form af kontakt og interviews med de implicerede. Nessers primære kilder er således retsprotokoller, ikke-klassificerede afhøringsrapporter og avisartikler. Dette er problematisk, eftersom man ikke kan forvente at de tiltalte i en terrorsag i retten fortæller åbent om deres motivationer for at deltage i de plots eller handlinger som de er tiltalt for. Ligeledes lægger Nesser så stor vægt på entreprenørens rolle, at vi er nødt til at få et kvalificeret bud på, hvad der driver denne person til at rekruttere venner og familiemedlemmer, og hvad der adskiller ham fra andre aktivistiske unge, der engagerer sig i almindeligt parlamentarisk politisk arbejde.

3: Hvor er vi, og hvilke spørgsmål mangler vi

Hvornår, hvorfor og hvordan bliver unge, der er opvokset i et vestligt demokrati, radikaliseret i en sådan grad, at de bliver villige til at udøve, eller direkte støtte vold mod civile medborgere? Alle de ovenfor gennemgåede retninger, kommer hver især med interessante svar på disse spørgsmål, men det er et fælles problem for alle de studier, der i dag forsyner os med viden på området, at de mangler primær empiri i form af interviews med tilhængere af den voldeligt radikale islam, deres venner og familier, eller andre der kan fortælle os om deres vej til en voldelig religionsudøvelse.

At terrortruslen og radikaliseringen af unge mennesker er rykket ind i vores egen baghave, betyder umiddelbart to ting for forskere der beskæftiger sig med emnet, og som insisterer på at indsamle egen empiri. På den ene side skal forskeren vænne sig til at lede i sit eget nærmiljø for at finde interviewpersoner, i stedet for at kigge ud i verden. De unge, der muligvis sidder med nøglen, er ikke længere væk, end at forskeren kan cykle på feltarbejde. På den anden side er det så meget desto sværere at komme til at tale med disse unge. De ser ofte forskeren som repræsentant for den stat de bekæmper, er bange for at rette

mediernes søgelys mod sig selv og det miljø de bevæger sig i, eller er slet og ret bange for, at forskeren i virkeligheden er ansat ved politiet. Derfor er deres lyst til at deltage i interviews og undersøgelser meget lille. For den forsker der ønsker at komme ind under huden på feltet og møde og tale med de unge, som det hele handler om, er tålmodighed derfor en nødvendig dyd. Det tager tid at finde og møde unge der er i gang med, på vej til, eller på vej ud af en radikaliseringsprocess, og når de er fundet, tager det tid at vinde den tillid det kræver, at få de unge til at deltage i en undersøgelse. Derfor er det et tidskrævende studie, og derfor er der mange forskere der opgiver at indsamle eget materiale. De vælger i stedet at genbruge den eksisterende, men desværre ofte mangelfulde, empiri på området.

Hvis vi vil bringe terrorforskningen videre til et niveau, hvor vi kan begynde at sige noget meningsfuldt og sammenhængende om motivationer for deltagelse i terrorhandlinger, er det nødvendigt at vi begynder at indsamle noget mere fyldestgørende empiri. Dette er den altoverskyggende udfordring for feltet i de kommende år, hvis vi vil besvare de tre primære spørgsmål, som den eksisterende forskning efterlader os med: 1: Hvad adskiller den lille gruppe af voldeligt radikale islamister, fra den større gruppe af ikke-voldelige, og kan f.eks. medieomtale eller anti-terrorinitiativer være med til at skubbe unge i en radikal retning? 2: Er gruppeprocesser i sig selv stærke nok til at igangsætte en radikaliseringsprocess? Og 3: Hvad driver entreprenøren, og hvad adskiller ham fra de der engagerer sig i almindelig parlamentarisk politisk arbejde?

4: Kommende publikationer fra DIIS

For læsere der er interesserede i en mere dybdegående behandling af temaerne i dette brief, vil der over de kommende måneder udkomme følgende publikationer fra DIIS:

- Violent Radicalization in Europe, DIIS Report 2007 af Anja Dalgaard-Nielsen.
- The Linguistic Turn of Terrorism Studies, DIIS working paper af Jørgen Staun.
- The elusive Root Causes: Sociopsychological and Psychological Approaches af Anja Dalgaard-Nielsen.
- The elusive Root Causes: Social Movement Theory af Anja Dalgaard-Nielsen.

DIIS's studier i terrorisme og terrorbekæmpelse

Denne publikation indgår i DIIS's studier i terrorisme og terrorbekæmpelse. Studierne er muliggjort af en forskningsbevilling indeholdt i Regeringens handlingsplan for terrorbekæmpelse fra november 2005 og løber i tidsrummet 2007 frem til 2010.

Der fokuseres i særlig grad på radikaliseringsprocesser i Europa samt på nationale og internationale modforanstaltninger, deres effektivitet og bivirkninger.

Forskningsopgaver formuleres i samarbejde med Det Strategiske Forskningsråd og en følgegruppe bestående af repræsentanter fra Udenrigsministeriet, Forsvarsministeriet, Justitsministeriet samt underliggende myndigheder. Forskningen og konklusionerne af denne er uafhængige og afspejler hverken de involverede ministeriers synspunkter eller en officiel DIIS-holdning til det givne spørgsmål.

Det er vores målsætning at levere forskning af høj kvalitet og at formidle den til et bredt publikum. Derfor offentliggøres resultaterne af DIIS's studier i terrorisme og terrorbekæmpelse i mange former – fra 'research briefs' til artikler i internationale videnskabelige tidsskrifter.

Fagligt panel

- Andersen, Lars Erslev. Lektor, Center for Mellemøststudier, Syddansk Universitetscenter.
- Crenshaw, Martha. Ph.d., Senior Fellow, Stanford University.
- Hansen, Birthe. Ph.d., Lektor, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet
- Jenkins, Brian Michael. Chefrådgiver ved RAND Corporation.
- Neumann, Peter. Ph.d. Direktør for Centre for Defence Studies, Kings College London.
- Oudraat, Chantal de Jonge. Ph.d., Seniorforsker, School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University.
- Ranstorp, Magnus. Ph.d., Forskningschef, Centrum för Assymetriska Hot- och TerrorismStudier, Försvarshögskolan
- Scheffler, Thomas. Dr.phil., Ammanuensis, Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet.
- Simonsen, Jørgen Bæk. Dr.phil., Professor, Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet.
- Vestergaard, Jørn. Lic.jur., Docent, Prodekan, Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.